

השואה: סקירה כללית

בתנ"ך מוזכרת המילה **שואה** במקומות שונים, למשל בספר ישעיהו: "ומה תעשו ליום פקודה ולשואה ממרחק כי תבוא?" (ישעיהו, י', ג'). הפירוש המילולי של המונח **שואה** (באנגלית: Holocaust) הוא: אסון, קטסטרופה, חורבן מוחלט שאי אפשר לשקמו¹²⁷. המונח **שואה** ניתן לרצח העם היהודי שביצעו הנאצים במהלך מלחמת העולם השנייה. הוא מציין את חורבן המוחלט של קהילות יהודיות שלמות. חלק מהקהילות הושמדו לחלוטין ומאחרות נותרו שרידים מעטים בלבד.

קטע מקור

קטע מספר 1

על יהדות אירופה שאבדה, מתוך דברי הפתיחה של גדעון האוזנר, התובע במשפט אייכמן¹²⁸

"[...] מבחינה יהודית הייתה יהדות אירופה ערב השואה לב האומה כולה. שם היה מקור חיוניותה. רוב רובם של גדולי הרוח ומנהיגי היהדות, שם ישבו או משם באו. שם היו גדולי התורה [...] משם באו הרב קוק וה'חפץ חיים', משם צמחו חוזי המדינה, מעצבי הלאומיות היהודית, מנהיגי, הוגיה וסופריה. זאת הייתה היהדות שנתנה לעם בדורות האחרונים את הרצל ואת נורדאו, את אחד העם ואת פינסקר, את ביאליק, טשרניחובסקי, שלום עליכם ושניאור, את ויצמן, בן גוריון וז'בוטינסקי. משם יצאו חלוצים, נחשונים בחירתם לארץ, בני העלייה הראשונה והשנייה, מניחי היסודות להקמת המדינה, משם באו החולמים והלוחמים, מעצבי אורח חיו, מחשבתו ודמותו של היהודי החדש [...]"

① מדוע, לדברי האוזנר, הייתה יהדות אירופה לב האומה כולה?

127 במילון ספיר: "אסון כבד, חורבן, הרס, כיליון, שממה [...]".

128 הדברים נאמרו בדברי הסיכום של כתב התביעה ביום 17.4.1961. ראו סרטון "משפט אייכמן - ישיבה 8" שהועלה על ידי יד ושם לאתר יוטיוב ב-24.5.2010.

בעקבות פעולותיהם השיטתיות של הנאצים להשמדתה המוחלטת של יהדות אירופה חלה תפנית במשמעותה המדוברת של מילה זו וניתנה לה משמעות חדשה וייחודית: שואת העם היהודי, אשר התרחשה במהלך מלחמת העולם השנייה. תפנית זו הפכה את **השואה** (בה"א הידיעה) למונח היסטורי המציין אירוע יחיד, אשר נבדל מכל אירוע היסטורי אחר. לעתים אפשר למצוא ביטוי למגמה זו גם מחוץ לישראל בקרב אנשים שאינם דוברי עברית. **השואה**, כמונח היסטורי, אומצה גם בשפות נוספות כאירוע המציין את שואת יהדות אירופה בלבד (באנגלית: Shoa).

ישנם גורמים המבקשים להשתמש במילה שואה לציון מעשי רצח וזוועה אחרים שקרו בהיסטוריה. מגמה זו מעוררת התנגדות רבה בקרב חוקרי השואה, הנאבקים לשמר את ייחודיות השימוש במילה זו, שהייתה למונח היסטורי. הם מדגישים בעיקר את שאיפתם המכוונת של הנאצים להשמיד את היהודים, עד האחרון שבהם; את ריכוז המאמץ הכללי וחסר התקדים של כל יכולותיה של מדינה מודרנית לקידום השמדת היהודים; ואת ההיגיון הגזעני שעמד מאחורי מסע ההשמדה של היהודים, אשר לא הותיר בידם כל אפשרות מפלט (למשל על ידי המרת דת או הגירה).

קטע מקור

קטע מספר 2

החוקר והעיתונאי איתמר לויין על ייחודיותה של שואת יהדות אירופה¹²⁹

"[...] לפני מספר שנים עורר המזרחן היהודי פרופ' ברנרד לואיס סערה, כאשר דרש שלא להשתמש במילה 'שואה' לתיאור רצח העם הארמני בידי השלטון הטורקיים בזמן מלחמת העולם הראשונה. המילה 'שואה', אמר לואיס, מתארת התרחשות אחת בלבד: השמדת העם היהודי בידי הנאצים. הייתה זו תופעה יחידה במינה, הסביר, ולכן יש לה מילה יחידה במינה.

לואיס צדק: השואה הייתה אירוע יוצא דופן לא רק בתולדות העם היהודי, אלא בהיסטוריה האנושית כולה. במה מתבטאת ייחודיות זו? הרי יהודי הגולה סבלו במשך מאות ואלפי שנים מרדיפות. בתי כנסת נחרבו, ספרים נשרפו, רבים הועלו על המוקד וקהילות שלמות הוכחדו - בדיוק מה שאירע באירופה ערב מלחמת העולם השנייה ובמהלכה. העם היהודי לא היה הקורבן היחיד לרצח עם: הזכרנו כבר את הארמנים; והנאצים עצמם שחטו רבבות צוענים; והרבה יותר קרוב לימינו נרצחו מאות אלפי אזרחים ביוגוסלביה וברואנדה.

את ייחודיותה של השואה יצרו מספר גורמים שהתלכדו יחדיו. הייתה זו הפעם הראשונה, ויש לקוות האחרונה, בה רוכזו כל מאמציה ויכולותיה של מדינה מודרנית מתועשת למטרה של רצח בני עם, רק בשל גזעם. לא הייתה זו רדיפה דתית, ממנה ניתן היה להינצל על ידי המרת דת. לא היה זה סכסוך על שטח ועל שליטה פוליטית, מפניו אפשר היה לברוח באמצעות הגירה. בעיני הנאצים, כל יהודי בכל מקום היה בן מוות, רק משום שנולד [...]"

❶ מהם מאפייניה הייחודיים של השואה, לדברי לויין?

129 מעובד מתוך: איתמר לויין, לקסיקון השואה, (ידיעות אחרונות, חמד; תשס"ה - 2005, תשס"ו - 2006), עמוד 9.

את תקופת רדיפת היהודים בידי הנאצים אפשר לחלק לכמה תקופות משנה:

❖ **ראשית רדיפות היהודים (1933-1939):** תקופה זו החלה עם עליית היטלר לשלטון (ינואר 1933) והסתיימה עם פרוץ מלחמת העולם השנייה (ספטמבר 1939). בתקופה זו היו כפופים לשלטון הנאצי רק היהודים שחיו בגרמניה, היהודים שחיו באוסטריה (ממרס 1938) והיהודים שחיו קודם לכן בצ'כוסלובקיה (מאוקטובר 1938, עם פירוקה של מדינה זו לאחר הסכם מינכן). במהלך תקופה זו סבלו היהודים מהידרדרות במעמדם החוקי וביחס החברה כלפיהם. תקופה זו התאפיינה בעיקר בחקיקה אנטישמית, בתעמולה אנטישמית ובדחיקת היהודים מתחומי החיים השונים. לקראת סוף התקופה סבלו היהודים גם מפגיעות פיזיות (פוגרום ליל הבדולח). בתקופה זו אפשר השלטון הנאצי ליהודים להגר אל מחוץ לגרמניה. נושא זה נדון בפרק 7, סעיף 74).

❖ **ראשית כליאת היהודים בגטאות (1939-1941):** תקופה זו החלה לאחר פרוץ מלחמת העולם השנייה (ספטמבר 1939) והסתיימה עם פלישת גרמניה לבריה"מ (יוני 1941). במהלך תקופה זו השתלטו הנאצים על מדינות רבות. הם כבשו את הארצות פולין (ספטמבר 1939), דנמרק (אפריל 1940), הולנד (מאי 1940), בלגיה (מאי 1940), לוקסמבורג (מאי 1940), נורבגיה (יוני 1940), צרפת (יוני 1940), יוגוסלביה (אפריל 1941) ויוון (אפריל 1941). רומניה, הונגריה, סלובקיה ובולגריה, אשר חששו מפני עוצמתה הצבאית של גרמניה, חתמו עמה על הסכמים צבאיים. גורלם של מיליוני היהודים שחיו בארצות אלה, כמו גם בארצות צפון אפריקה שנשלטו לפני המלחמה על ידי צרפת, הושפע משעה זו משאיפותיהם של הנאצים ומשיקוליהם. בפולין לבדה חיו מעל שלושה מיליון יהודים. ביטוי בולט להידרדרות שחלה במצבם של היהודים היה דחיקתם בגטאות והרעבתם (רוב הגטאות הוקמו בפולין; נושא זה יידון בהרחבה בפרק 16).

❖ **ההשמדה (1941-1945):** תקופה זו החלה עם הפלישה הגרמנית לבריה"מ (יוני 1941) והסתיימה עם תום מלחמת העולם השנייה (מאי 1945). הנאצים החלו לבצע רצח שיטתי של היהודים בדרכים שונות. עיקר תהליך ההשמדה התרחש עד לשנת 1944, אם כי התהליך לא פסק גם אחר כך.

בפרקים הבאים נלמד על שתי התקופות האחרונות.

